

Számítógépesítés az Országgyűlési Könyvtárban

Rónai Iván

A számítástechnika végérvényesen bevonult az Országgyűlési Könyvtár minden-napjaiba. Ma már kissé megmosolyogjuk azokat a berendezéseket, amelyek előzményét jelentették a jelenleg működő számítógépes rendszereknek. Az első lépés a technika bevonására a könyvtári munkába lyukszalagos írőautomaták alkalmazása volt az 1970-es évek közepén. Ezeket követték a hajlékony mágneslemez adatrögzítők a nyolcvanas évek elején, majd a személyi számítógépek elterjedésével az IBM kompatibilis PC-k, amelyek a mai alkalmazások gépi hátterét adják.

Az Országgyűlési Könyvtárban a gépesítési folyamat elsőként az információs és dokumentációs tevékenységet érintette. A könyvtár 1974-ben megindította a *Világpoli - itikai Információs* (VPI) szolgáltatást, amely keretében válogatva feltárta és a felhasználók számára elérhetővé tette a külföldi politikai és gazdasági szakirodalom legjavát. A feldolgozott dokumentumok (folyóiratcikkek, tanulmánykötetek, ENSZ- és külföldi parlamenti dokumentumok) adatait cédulákra gépelték és ezeket küldték szét a felhasználóknak. A tájékozódás könnyítése érdekében az eredeti dokumentum forrásadatain kívül a cédulák a cím magyar fordítását és rövid, lényegi kivonatát is tartalmazták. A feltárt tételek számának gyors gyarapodása szükségessé tette a visszakereshetőség biztosítását. Ezért minden tételhez ún. deskriptorláncokat rendeltek, amelyek természetes nyelvi megfogalmazásban tartalmazták a dokumentumot jellemző legfontosabb fogalmakat. Ezeket a deskriptorláncokat KWIC-indexben tették közzé, amely a feldolgozott tételek visszakeresésére szolgált. A KWIC-index elkészítése, a deskriptorláncok permutálása számítógépet igényel, így ezt a munkát külső számítóközpont végezte. Ekkor már felmerült az igény, hogy a rögzítést olyan formában végezzék, hogy a teljes feldolgozott tétel számítógépbe kerülhessen és visszakereshetővé váljék. Természetesen a könyvtárnak nem volt módja önálló számítóközpont létesítésére, így az együttműködés útját választotta. Hajlékony mágneslemez adatrögzítőket vásárolt, amelyek segítségével az adatokat oly módon vitték fel, hogy azt a külső számítóközpontban képesek voltak fogadni és feldolgozni. Ebben a felállásban tehát a könyvtár floppy diszkre rögzítette a deskriptorláncokat és a feldolgozásokat (vagy ahogy mi nevezzük - annotációkat), ez utóbbiakat saját nyomtatóján kiiratta. A számítóközponttól kapta a permutált indexeket, de nem volt lehetősége a gépi visszakeresésre. Ekkor kezdtük el az adatrögzítők programozási lehetőségének kihasználását. Ezekre a gépekre visszakereső programokat írtunk, amelyek az akkori adottságokhoz képest jó teljesítményt nyújtottak. (Erről lásd Rónai Iván TMT cikkét.)

A PC-fordulat

1988-ban az Országgyűlési Könyvtár beszerzett két IBM személyi számítógépet a Soros Alapítvány támogatásával és két IBM kompatibilis gépet saját forrásból. Az UNESCO-tól megszereztük a Micro-ISIS programcsomagot. Mindez lehetővé tette, hogy a VPI-feldolgozással áttérjünk egy új rendszerre. Bár a régi rendszer bejáratott és jól működő volt, az új számos előnyt kínált, mint például:

- nagyobb tárkapacitás;
- gyors keresés nagy állományokban;
- egyszerűbb adatbevitel;
- rugalmas kiirratási formátumok;
- hordozhatóság más rendszerekbe.

Felmerült az a kérdés, hogy a korábban rögzített floppy diszken lévő feldolgozásokat átvigyük-e az új rendszerbe. Elkészítettük a szükséges konverziós programokat, mégis úgy döntöttünk, hogy az adatbázisba csak új tételeket viszünk be, tekintettel a könyvtári igényekhez képest még mindig szűk tárkapacitásra.

VPI Micro-ISIS-ben

Az áttérés rövid, de alapos előkészítés után igen gyorsan megtörtént. A korábbi rendszer szolgáltatásaiból mindent megőriztünk és újabbakkal bővítettük.

A VPI-szolgáltatás első számú terméke továbbra is a nyomtatott figyelemfelhívó lap. Számítógéppel rendelkező felhasználók részére azonban floppy diszken is tudunk szolgáltatni.

A Micro-ISIS lehetővé teszi, hogy az adatok bevitelére a képernyőt űrlapszerűen alakítsuk ki (*ld. 1.sz.ábra*). Az első képernyő tartalmazza a dokumentum forrásadatait, míg a második egy rövid tartalmi ismertetést (annotációt), továbbá a cikkre jellemző fogalmakból összeállított deszkriptorláncokat valamint tematikus kódokat.

A visszakeresés az invertált mezőkre lehetséges. Az invertálásnak különböző típusait alkalmazzuk. Így pl. a szerző, a folyiraticím, a tematikus kód mezőket teljes mezőként invertáljuk, a deszkriptorlánc, annotáció, cím mezőket pedig kijelöléses módon. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a mezőből csak azok a szavak, szókapcsolatok kerülnek be az indexfájlbba, amelyeket kijelöltünk, azaz a <és a > jel közé tettünk. A keresés az indexfájl (invertált fájl) segítségével történik. Az invertálás eredményeként a rendszer létrehoz egy alfabetikusan rendezett szótárt, amely tartalmazza az invertálásra kijelölt mezők szavait. A kereséskor ebben a szótárban lehet böngészni, azaz megtekinteni a benne lévő kifejezéseket, ezek közül néhányat kiválasztani és ezt összekapcsolni logikai operátorokkal (* : ÉS, + : VAGY, ^ : DE, NEM). Az így összeállított keresőkérdésre a rendszer elemenként megadja a találatok számát, ill. az összesített találatszámot. Ezután a visszakeresett tételek megtekinthetők a képernyőn, vagy kilistázhatók nyomtatóra vagy mágneslemezre.

A szótár használatánál kissé zavaró, hogy a magyar ékezetes betűk az abc végére kerülnek, valamint az, hogy az egyes mezők nem különülnek el. Tehát pl. A SCHMIDT nevű szerző együtt fog szerepelni a SCHMIDT-ről írt névvel. Ennek áthidalására az in-

1. sz. ábra

NEMZETKÖZI POLITIKAI SZAKIRODALMI ADATBÁZIS

1. LAP

Sorszám (1) _____ Adatrögzítés dátuma (3): 89/ _____ Dokumentátor (4): _____

Szerző (5): _____

Dokumentumtípus (2): CIKK _____

Eredeti cím (7): _____

Címfordítás (8): _____

Forrás címadatai (10): _____

_____ Vol.(27) _____ No.(28): _____

Terjedelem _____

Kiadás helye (13): _____ Megjelenés éve (14): 1989 _____

| - következő lap | M - módosít | C - kilép,elfelejt | X - kilép,futtat |

2. LAP

Raktári jelzet (16): A4/ _____

Megjegyzés (12): _____

Annotáció (20): _____

Deszkriptorlánc (22): _____

Témakód (24): _____ Nyelvi kód (25): _____

Régió kód(26): _____

| - következő lap | M - módosít | C - kilép,elfelejt | X - kilép,futtat |

vertálásnál ún. prefixeket alkalmazunk. Ez azt jelenti, hogy a szerző neve elé pl. “=SZE=” tagot invertálunk, így a szerzők a szótárban elkülönülten jelennek meg. A szótárban való böngészés helyett a keresőkérdést közvetlenül is megfogalmazhatjuk, amikor is a szavak megadásánál a \$ csonkoló karaktert használhatjuk, pl.:

magyar\$ *(nemzeti\$ + kisebbség\$) * =SZE=Tóth

keresőkérdés a magyar(országi) nemzetiségi kérdésre utal Tóth nevű szerzőtől. A találatok kijelzésénél a rendszer megadja a csonkolásnak megfelelő indexszavak előfordulását is. Tehát a fenti példánál maradvá:

magyar\$

MAGYAR
MAGYAROK
MAGYARORSZÁG
MAGYARORSZÁGI
MAGYARORSZÁGON
MAGYARSÁG

változatok találatsszámai is megjelennek.

Annak ellenére, hogy a keresőkérdéseket igen rugalmasan lehet megadni a Micro-ISIS-ben, a felhasználói profiloknak megfelelő szétválogatást a könyvtár mégsem ezzel végzi. Mivel egy-egy cikkfeldolgozást átlagosan 25-30 felhasználónak kell kiküldeni, a géppel ennyiszor kellene kiírtni az annotációkat. E helyett az időt rabló munka helyett a tételeket egyszer kiírjuk egy fekvő A4-es papírra négyesével, majd ezeket sokszorosítjuk, a kötéshoz pedig négyfelé vágjuk.

A kiválogatás nem manuálisan történik, hanem egy erre a célra írt kis program segítségével, amely összerendeli a felhasználók témaprofilját tükröző tematikus kódokat a cikk tartalmát kifejező témakódokkal. Az eredmény egy olyan lista, amely a felhasználók neve mellett feltünteti a kiküldendő annotáció sorszámát. A borítékolás eme lista alapján történik.

Mivel a Micro-ISIS hálózati üzemmódban nem működtethető, a feldolgozást a dokumentátorok munkalapra gépelik, és az adatbevitelt egy adatrögzítő végzi. Ugyanakkor célként azt tűztük ki, hogy a dokumentátorok közvetlenül számítógépbe dolgozzanak. Ez esetben a feldolgozó sajtó gépébe írja be az annotációkat, majd ún. export formátumban floppy-lemezen adja tovább azokat, amelyek a központi számítógépbe - ahol az adatbázis épül - import útján kerülnek be. Ha majd megfelelő számú PC áll rendelkezésünkre, leszünk képesek áttérni erre a rendszerre.

Új információk szolgáltatás: PRESSDOK

Mind a VPI-előfizetőinktől, mind pedig eseti felhasználóinktól egyre több jelzés érkezett arról, hogy igényt tartanak egy olyan szolgáltatásra, amely segít eligazodni a magyar politikai sajtóban. Ekkor indítottuk el floppy-diszkos sajtódokumentációs szolgáltatásunkat, a PRESSDOK-ot.

Célunk az volt, hogy nagy mennyiségű információt tegyünk elérhetővé, biztosítva a sokoldalú és gyors visszakereshetőséget.

Havonta kb. 2300 cikket dokumentálunk mintegy 110 magyar napi- és hetilapból, ill. folyóiratból. Egy-egy tétel csupán a legfontosabb adatokat tartalmazza: forrásadatok, szerző, cím, a tartalomra utaló deskriptorlánc és témakódok.

A feldolgozásban résztvevő munkatársak mindegyike megadott lapokat dokumentál, mégpedig úgy, hogy az adatokat közvetlenül számítógépbe viszi szövegszerkesztő segítségével. Mindenki saját floppy-lemeze dolgozik és hetente egy alkalommal a feldolgozáskor összegyűjtjük, kiiratjuk, a hibákat javítjuk. Lapzárta a tárgyhónapot követő hó 3-án van, a kész lemezeket pedig 5-én postázzuk.

A felhasználó olyan lemezt kap, amely nem csak az adatokat tartalmazza, hanem a kereséshez szükséges szoftvert is. Ezt úgy igyekeztünk kialakítani, hogy minimális számítástechnikai ismerettel használni lehessen. Egy ún. HELP képernyő segíti az eligazodást. A keresőképernyőt úgy terveztük meg, hogy a felhasználó gondolkodását követve

2. sz. ábra

PRESSDOK		Országgyűlési Könyvtár (C)											
1989 1990 1991 JAN FEBR MÁR ÁPR MÁJ JUN JUL AUG SZE OKT NOV DEC		KIEGÉSZÍTŐ											
ALAPLEMEZ													
KÉPERNYŐ	A kérdés legyen:											PRINTER	
.....	VAGY											
.....	VAGY											
.....	VAGY											
.....	VAGY											
.....	VAGY											
ÉS													
.....	VAGY											
.....	VAGY											
.....	VAGY											
ÉS													
.....	VAGY											
.....	VAGY											
.....	VAGY											
.....	VAGY											
DE												NEM	
NEM												NEM	

1989. JAN.

| F1:Help | Alt-F10 Kilépés | Nyilakkal válasszon, majd ENTER|

lehessen megfogalmazni a keresőkérdést (*ld. 2.sz.ábra*). A képernyőn űrlapszerűen kitöltve kell megadni a keresésre jellemző szavakat. Az így beírt szavak között, attól függően, hogy hova írtuk, ÉS, VAGY, DE, NEM logikai kapcsolatok létesülnek.

A keresés elvégezhető a dokumentált tétel minden szavára, szórészletére, szerzőjére, témakódjára. A keresőszavakat előlről és hátulról is lehet csonkolni. A találatokat képernyőre vagy nyomtatóra lehet kiírni, a találati halmazban lehet lapozni és a találatokat válogatva nyomtatóra vagy fájlba kiírni.

A PRESSDOK nagy előnye, hogy a dokumentált tételekhez a felhasználó nem papíron jut, ezáltal a nagymennyiségű információ "testre szabása" magánál a felhasználónál megy végbe, mivel a keresőkérdést ő maga alakítja ki, és a találatok közül is ő maga válogatja ki a relevánsakat.

A szolgáltatáshoz tartozó keresőszoftver szekvenciális keresést végez (tehát a tételeket egyenként fésüli át) 3-4 perces keresési időt is megkövetelhet. Azon felhasználóinknak, akik a havi adatokat kumulált adatbázisban akarják tárolni és lekérdezni, lehetőséget biztosítunk arra, hogy Micro-ISIS vagy TEXTAR programokkal dolgozhassanak. Számukra a havi gyarapodást a megfelelő csereformátumban küldjük meg.

Tekintettel arra, hogy a politikai lapok száma egyre gyarapodik, 1990-től második, kiegészítő lemez kiadását indítjuk meg. Ez az új lapokon kívül tartalmazza az Országos Sajtószolgálatban közreadott dokumentumok forráshivatkozásait is.

Online katalógus TEXTAR-ral

Mivel a könyvtári munkafolyamatok egymásra épülnek, szinte magától adódik az az igény, hogy az egyszer már elvégzett munkát ne kelljen megismételni a könyvtár másik részlegének. Így például az előszerzeményezés során felvett adatok felhasználhatók a feldolgozásnál. Ezeknek a gondolatoknak a figyelembevételével dolgoztuk ki azt a rendszert, amelynek végső eredménye az online katalógus.

A TEXTAR programcsomag segítségével olyan adatszerkezetet alakítottunk ki, amely lehetővé teszi a dokumentumok adatainak felvitelét és megjelenítését a bibliográfiai címléírasi szabványnak megfelelően (*ld. 3.sz.ábra*).

A feldolgozási folyamat az előszerzeményezéssel kezdődik, amikor is a különböző külföldi bibliográfiákból származó adatokat visszük be a rendszerbe. Ezt követően a szerzeményezési bizottság kijelöli a megrendelendő dokumentumokat. A megrendelés tényét, dátumát és a rendelési számot rögzítik a gépen. A könyv beérkezésekor csupán a raktári jelzettel kell kiegészíteni a már meglévő rekordot.

A dokumentumok csoportos indítással kerülnek tovább a Feldolgozási Osztályra. Minden csoportot kísér egy floppy diszk, amely tartalmazza az adott dokumentumok "csontváz" adatait a TEXTAR csereformátumában. A Feldolgozási Osztályon importtal beviszik az újonnan érkezett tételeket, majd kiegészítik a szükséges adatokkal, szakozzák, ill. elvégzik az esetleges javításokat. Ezt követi a katalóguscédulák törzspéldányának nyomtatása a megadott besorolási szempontok szerint. Az így létrejött adatbázis másodpéldányát az olvasószolgálatra telepítjük, ahol online katalógusként használható.

3. sz. ábra

ORSZAGGYÜLÉSI KÖNYVTÁR ONLINE KATALOGUS

ISBN	Státusz	Dátum	Szerző
Test. szerző		Egyéb szerző	
Főcím			
Párhuzamos cím			
Alcím			
Kiadás adatai	Megjel. helye	Éve	Kiadó
Közreadó	Terjedelem	Méret	Melléklet
ISSN	Megjegyzés		szak+nyelv
Szakozás		Deszkriptorok	
Rendelési szám			

Bevisz

katf

-Scroll F4-Elvégez ESC-Kilépés

ORSZAGGYÜLÉSI KÖNYVTÁR ONLINE KATALOGUS

ISSN
Sorozat főcíme
Sorozat párhuzamos címe
Sorozat alcíme
Sorozat száma
Kapcsolat NINCS

Kapcsolódó bevitel

Adatfájl:

sorozat

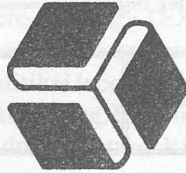
Enter PgDn-Következő PgUp-Előző F4-Elvégez F9-Expand F2-Minta ESC-Kilépés

A TEXTAR nagy előnye, hogy igen gyorsan be lehet hasonlítani a tételeket, akár szerző, akár cím, vagy szerkesztő stb. szerint. A korábban már előfordult szavak, nevek átmásolhatók az aktuális tételbe, így az elírási hibák nagy részét ki lehet küszöbölni.

Az előszerzeményezés során bevitt tételek egy részéből a program segítségével szerkesztjük a legfontosabb külföldön megjelent művek jegyzékét, anélkül, hogy azokat újból le kellene írunk.

Szintén az adatbázisból nyerjük az új szerzeményeinkről hírt adó könyvkiértésítéshez a bibliográfiai tételeket.

Az online katalógizálás fent leírt folyamatát az előszerzeményezéssel megkezdjük. Kiterjesztésre a feldolgozási folyamatra akkor lesz módunk, ha gépeink száma növekszik.

ÚJ NEMZETI KÖNYVTÁR, az ún. Nagyon Nagy Könyvtár (Trés Grande Bibliothèque) megalapításával kívánja emlékeztetné tenni Francois *Mitterrand* újabb elnöki megbízatását. Az új könyvtár épülete Párizs délkeleti részén kap helyet. 1991-ben lesz az alapkövető letétele, 1994-re tervezik a megnyitót. A jelenlegi nemzeti könyvtár, a Bibliothèque Nationale sorsáról még nincs határozott elképzelés. Valószínűleg részlegesen (egy vagy több részlegét, vagy egy bizonyos időpont után beérkezett dokumentumokat) elköltöztetik majd. A jelenlegi álláspont szerint az 1945 után megjelent könyvek kerülnének át az új könyvtár állományába. Az új nemzeti könyvtár tervezése során felvetődött, hogy esetleg szükség volna a kötelempéldány-szolgáltatási rendelet módosítására, a megőrzendő művek szelekciójára, a dokumentumok egy részének kisebb helyet foglaló és megbízhatóbb információhordozókra (pl. mikrofilmlapra, optikai lemezre) való konvertálására. Az olvasók szabad hozzáférése érdekében fontolgatják egy kisebb, párhuzamos gyűjtemény kialakítását, amely néhány százezer, közvetlenül kézbevehető kötetet tartalmazna. Amennyiben az új nemzeti könyvtár információs központi funkciókat is kap, számítógépes katalógust fognak létrehozni a kül- és belföldi nemzeti könyvtárak állományáról. A tervezett új nemzeti könyvtár már ajándékokat is kapott: 4000-4000 kötetet Belgiumtól, az NSZK-tól és Portugáliától. Belgium rendszeresen át fogja adni számára a francia nyelvű könyvtermést; egy portugál alapítvány keretösszeget bocsát rendelkezésére portugál könyvek vásárlásához; az NSZK pedig Franciaországban hagyta a párizsi könyvszalonnak alkalmával kiállított műveket. (Le Monde, 1988. dec. 1., Lübecker Nachrichten, 1989. okt. 19.)